

МУЗИКА. ЕСТЕТИКА

УДК 378.37.036

Тетяна ЧЕРНІГОВЕЦЬ,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри документальних комунікацій
та бібліотечної справи
Рівненського державного гуманітарного університету

Клавдія ДЖЕДЖЕРА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри практичної психології та психотерапії
Рівненського державного гуманітарного університету

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ОФІСНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуто проблему формування естетичної культури студентів-документознавців – майбутніх офісних працівників, її сутність та сфери прояву. Висвітлено методичні засади, особливості та педагогічні умови цього процесу в Рівненському державному гуманітарному університеті.

Ключові слова: естетична культура, офісні працівники, педагогічні умови вищого навчального закладу, методика формування.

В статье рассмотрена проблема формирования эстетической культуры будущих офисных работников, ее сущность и сферы проявления. Раскрыты методические основы, специфика и педагогические условия этого процесса в Ровенском государственном гуманитарном университете.

Ключевые слова: эстетическая культура, офисные работники, педагогические условия высшего учебного заведения, методика формирования.

The article deals with the problem of aesthetic culture formation, its nature and scope of its manifestation of students – the future records managers, office workers. The author highlights methodological principles, characteristics and pedagogical conditions of this process in the Rivne State Humanitarian University.

Key words: aesthetic culture, future office workers, pedagogical conditions of higher educational establishment, methods of formation.

Актуальність нашого дослідження обумовлена розвитком ділової культури в сучасних умовах та зростанням вимог до професійних якостей офісних працівників. Вони окреслені в етичних кодексах та кваліфікаційних характеристиках фахівців українських компаній, в яких має місце естетичний компонент. І це не випадково, адже сфера діяльності офісних працівників (секретарів, помічників керівника, офіс-менеджерів, діловодів, завідувачів канцелярії) багатогранна: ділове спілкування, робота з документами, ділові наради, прийоми, підготовка

та проведення корпоративних і представницьких заходів тощо. Представлені види діяльності передбачають наявність у співробітників певного рівня естетичної культури.

Означену проблему у сфері професійної освіти України підтверджують численні напрацювання вітчизняних науковців естетичного компонента фахової підготовки студентів у ВНЗ: теоретичні засади естетичного виховання особистості (І. Зязюн), формування естетичної культури студентів (О. Гук, М. Нечепоренко), естетичної культури особистості у сфері професійної освіти (С. Лісова), естетичної культури майбутніх учителів (М. Левківський, О. Ткачова), юристів (Є. Мануйлов), технологів швейного виробництва (Л. Гандзюк), студентів гуманітарних (С. Литвиненко) та сервісних спеціальностей (В. Швирка), естетичного середовища (О. Іванова). Однак заявлена проблематика вивчена недостатньо, що й обумовило **мету нашого дослідження** – розкрити теоретичні та прикладні аспекти формування естетичної культури майбутніх офісних працівників у ВНЗ.

Виходячи з мети статті, нами були окреслені її **завдання**: вивчити стан наукового дослідження проблеми; розкрити сутність естетичної культури, її актуальність для професійної діяльності студентів-документознавців (майбутніх офісних працівників); виховний потенціал мистецтва; методичні засади та педагогічні умови цього процесу в Рівненському державному гуманітарному університеті (РДГУ).

Результатом формування естетичної культури у майбутніх офісних працівників у ВНЗ, на думку М. Нечепоренко, є здатність особистості до сприймання й розуміння прекрасного в мистецтві, розвиток культуротворчих здібностей, креативності, комунікабельності, вміння будувати своє життя та діяльність за законами краси [8, с. 5]. Означений аргумент у контексті інформаційного суспільства змушує переглянути парадигму освіти в галузі документознавства та інформаційної діяльності – від передачі знань до розвитку в студентів уміння

акумулювати, створювати, передавати та зберігати інформацію, генерувати нові знання, що виступають вагомим чинником суспільно-культурного розвитку.

Учені-педагоги відзначають, що естетична культура є результатом естетичного виховання та розвитку, адже це процес формування естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості [1, с. 119]. Так, О. Ткачова підкреслює, що естетичне виховання забезпечує розвиток здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності [11]. І. Зязюн, у свою чергу, відзначає, що естетичний розвиток особистості являє собою процес утворення складніших та поглиблених зв'язків із дійсністю шляхом інтеріоризації суспільного досвіду та культури в процесі навчання, виховання та творчої діяльності [3, с. 17].

Естетична культура, на нашу думку, являє собою інтегративну якість особистості, рівень її діяльності відповідно до життєво значущих цілей, наявність у неї позитивних якостей (моральних, гуманістичних, духовних, естетичних), що забезпечують сприйняття красивого в природі, соціально-культурному середовищі, людях, мистецтві та відтворення його в побуті, навчанні, спілкуванні, поведінці, дозвіллі, професійній діяльності. З цим твердженням погоджується і В. Лозовий, зазначаючи, що «естетична культура особистості – це міра її універсальності й гармонійності, тому що ні інтелектуальний, ні емоційний, ні творчий розвиток особистості не може бути повним, якщо вона естетично не розвинена. Естетично розвинена людина ставиться до себе, інших людей і природи як творець нових цінностей культури» [6, с. 174].

До компонентів естетичної культури фахівці відносять: *естетичні почуття* (емоційні стани, зумовлені ставленням людини до явищ дійсності та мистецтва); *естетичні потреби* (потреби в естетичних переживаннях, спілкуванні з художньо-естетичними цінностями); *естетичні смаки* (здатність оцінювати твори мистецтва та явища навколишнього світу з позицій естетичних знань та ідеалів); *естетичні ідеали* (соціально та індивідуально психологічно зумовлені уявлення про красу в природі, суспільстві, людині, мистецтві); *художнє вміння* (здібності в галузі мистецтва) [4, с. 7].

У процесі формування естетичної культури студентів в умовах ВНЗ О. Гук акцентує увагу на навчально-освітній діяльності, що спрямована на поглиблення в молодих людей естетичних знань та вироблення на їх основі естетичного смаку й естетичного сприйняття світу [2, с. 3]. Так, ефективними формами є конференції, читання, бесіди, дискусії, конкурси, фестивалі, зустрічі з діячами культури та мистецтв, виставки, екскурсії в музеї, історико-культурні комплекси; культура відносин між студентами і викладачами, позитивний морально-психологічний клімат на кафедрах, факультеті, в навчальному закладі, високі цілі оволодіння професійними знаннями та вміннями. Крім того, в умовах ВНЗ, на думку О. Іванової, естетичний вплив на студентів здійснює естетичне середовище [4, с. 5]: оформлення аудиторій, рекреаційних зон, бібліотеки, території навчального закладу, система виховної роботи, зорієнтована на національну історико-культурну спадщину (фольклор, обряди, свята, традиції, декоративно-прикладне та класичне мистецтво, пам'ятки історії), красу природи.

Виходячи з означених вище аргументів, нами було реалізовано програму дослідження в умовах культурно-мистецького середовища Рівненського державного гуманітарного університету. Його складають: навчально-виховний процес, суб'єкти навчання (викладачі й студенти) та їх діяльність (навчальна, наукова, художньо-творча), традиції, корпоративні цінності, моральні норми, спілкування, побут, а також дозвілля тих, хто навчається.

Дослідженням були охоплені студенти 1 і 2 курсів спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» (факультет документальних комунікацій та менеджменту). На констатуючому етапі дослідження в студентів (усього 50 чоловік) діагностували рівень наявної естетичної культури та мистецької підготовки, отриманої до вступу у ВНЗ (навчання в музичній чи художній школах, театральній, танцювальній чи мистецькій студіях). Виявилося, що лише п'ятеро студентів відвідували заняття мистецьких гуртків, решта молодих людей мають первинні мистецькі знання з музики, образотворчого мистецтва, художньої культури та літератури в межах шкільної програми.

Програма констатуючого дослідження була розроблена на основі моделі естетичної вихованості Є. Ларіна [5, с. 65]. Вона передбачає: загальний інтелектуальний рівень особистості; розуміння сутності понять «культура», «естетика», «мистецтво»; знання жанрів мистецтва; вміння аналізувати твори мистецтва; розуміння естетичного в природі, комунікації, культурі поведінки, одязі, обраній професії; відвідування концертів, вистав, інших мистецьких акцій; участь у мистецьких колективах чи студіях; наявність мистецького хобі; високі морально-етичні почуття, раціональне проведення вільного часу з орієнтацією на споживання мистецтва.

Визначення рівнів естетичної вихованості студентів (високий, середній, низький) здійснювалося на основі методів анкетування, спостереження, бесід:

- *високий рівень*: достатня художньо-естетична ерудиція студента в галузі мистецтва; почуття красивого; естетичне ставлення до себе і до оточуючих; задоволення та естетична насолода від спілкуванням з мистецтвом (естетичним); прагнення до естетичного вдосконалення в розумінні прекрасного; наявність естетичного смаку, власних естетичних суджень та художніх уподобань; здатність до естетичного оцінювання творів мистецтва, явищ природи, соціальної дійсності, емоційного співпереживання художнього образу; висока мотивація до спілкування з мистецтвом;

- *середній рівень* – посередні художньо-естетичні знання студента; вибірковість індивідуального естетичного смаку в сприйнятті та характеристиці художньо-образного змісту культурно-мистецьких явищ; наявність улюблених творів, митців, видів художньої діяльності; дотримання етичних норм у ставленні до оточуючих; несформований естетичний смак та стандартне мислення; здатність давати естетичну оцінку на рівні встановлених норм; здатність до емоційного співпереживання художнього образу; помітна позитивна мотивація щодо пізнання мистецтва та художньо-творчої діяльності;

- *низький рівень* – слабкі (фрагментарні) мистецькі знання; відсутність естетичного смаку та інтересу до мистецтва; розуміння прекрасного на

рівні уявлень; невміння аналізувати твори мистецтва; відсутність мотивації до пізнання мистецтва та здатності до емоційного співпереживання художнього образу і занять художньо-творчою діяльністю; порушення етичних норм.

Спостереження допомогло нам прослідкувати поведінку студентів у формальній та неформальній ситуаціях, виявити рівень їх культури (культура спілкування, зовнішнього вигляду, поведінки, відносини в академічній групі та з викладачами). На основі результатів спостереження було зроблено наступні висновки про рівень наявної естетичної культури студентів: високий рівень продемонстрували 12% опитуваних, середній – 54%, низький – 34%.

Із метою виявлення рівня ерудиції та глибини мистецьких уподобань, інтересів та знань студентів із різних жанрів мистецтва (традиційного, образотворчого, музичного, театрального, хореографічного) нами були проведені бесіди (групові, мікрогрупові) на мистецькі теми. Результати виявилися наступними: високий рівень обізнаності із класичним мистецтвом засвідчили 4% опитаних, середній – 20%, низький – 76%. Моніторинг знань молодих людей із курсу «Культурологія» виявив наступні рівні знань: високий – 6%, середній – 48%, низький – 46%.

Щодо розуміння природи «естетичного», то 78% опитаних відповіли, що для них це – все гарне, прекрасне, красиве, тобто таке, що викликає приємні емоції, почуття захоплення. Такими чинниками, на їх думку, наділені мелодії пісень, інструментальної музики, твори образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, паркові зелені насадження, квіткові клумби, гарний одяг, прикраси тощо.

На запитання анкети «Що таке естетична культура особистості», нами були отримані наступні відповіді: 32% респондентів відзначили, що це – «гарна» поведінка, манери (які відповідають етичним нормам сучасного суспільства), 36% – вміння людини модно вдягатися, мати приємний зовнішній вигляд, бути вихованим, 32% – зацікавленість мистецтвом (музикою, театром, виставками образотворчого мистецтва, читанням художньої літератури) та вміння його оцінювати. Отже, студенти в цілому розуміють сутність естетичного.

Щодо обізнаності студентів із жанрами мистецтва, нами були отримані наступні результати: 24% опитаних назвали майже всі (музика, образотворче мистецтво, архітектура, скульптура, театр, хореографія, кіно, декоративно-прикладне мистецтво) мистецькі жанри; 28% – сім, 16% – шість, 22% – п'ять, 10% – чотири. У відповідях були відсутні такі жанри, як цирк, графіка, дизайн, фотографія, телебачення, що свідчить про недостатній рівень обізнаності студентів із жанрами мистецтва.

Пріоритетність інтересів студентів щодо жанрів мистецтва наступна: сучасна естрадна музика, сучасне кіно, сучасне танцювальне мистецтво. Театр і класична музика серед пріоритетів відсутні. Вміння студентів давати естетичну оцінку творам мистецтва (класичній музиці, образотворчому мистецтву) виражають такі показники: високий – 0%, середній – 12%, низький – 88%.

На запитання анкети «Чи відчуваєте необхідність поповнити власні знання щодо естетичної оцінки творів мистецтва, явищ навколишнього світу, природи та в професійній діяльності» позитивну відповідь дали 72% опитаних, решта відзначили,

що ніколи не задумувалися над цим. Стосовно того, звідки молоді люди черпають інформацію про мистецтво, то, звичайно, перевагу вони надають мережі Інтернет та спілкуванню з друзями, а також відвідуванню концертів.

На основі отриманих даних нами були сформовані рівні естетичної культури студентів: високий – 4%, середній – 44%, низький – 52%. Це свідчить про те, що в умовах ВНЗ необхідно посилити увагу до естетичного виховання студентів – майбутніх офісних працівників.

Зважаючи на викладене вище, нами була реалізована педагогічна програма, зміст якої спроектовано у вигляді сходинок педагогічних завдань. Вони передбачають поетапне входження студента у світ естетичного через мистецтво: від пізнання його специфіки (жанрів, видів, форм, стилів) до сприйняття, розуміння, оцінювання та включення в систему життєдіяльності. Тому спочатку здійснювалося ознайомлення студентів із жанрово-стилістичними особливостями мистецтва (традиційного, класичного, сучасного), збагачення їх знаннями про нього, а вже на цій основі – формування емоційно-почуттєвої сфери та залучення студентів до художньо-естетичної діяльності.

Проаналізуємо виховний вплив мистецтва та його роль у професійній діяльності офісних працівників. Фольклор і декоративно-прикладне мистецтво залучають студентів до витоків народної художньої творчості та естетичного освоєння світу багатьма поколіннями нашого народу. Саме вони закладають духовні, художні й етноментальні підвалини особистості. Цінність знань із традиційної культури стане офісним працівникам в нагоді у ході представницьких заходів чи оформлення приміщень елементами народної символіки.

Образотворче мистецтво розвиває в студентів художнє мислення, творчу уяву, зорову пам'ять, просторові уявлення, формує вміння використовувати різні засоби живопису та декоративно-прикладного мистецтва, що є цінним для них у майбутній професійній діяльності, пов'язаній з оформленням творами образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва офісних приміщень чи місць проведення ділових нарад і прийомів. Тому у формуванні цих знань та навичок важливим кроком є відвідування художніх виставок В РДГУ (які проводить кафедра образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва), Рівненському обласному краєзнавчому музеї, галереї європейського живопису «Євро-Арт» та ін.

Музичне мистецтво відтворює світ, людські думки і почуття у звукових художніх образах. У ньому втілено світоглядні установки, естетичні й моральні ідеали певної епохи, етносу, соціального способу життя і мислення. У зв'язку з цим О. Рудницька підкреслює, що музика є цінним виховним засобом із точки зору його креативності, адже здатна облагороджувати особистість і сприяти формуванню естетичної культури [10, с. 67]. Така здатність музики особливо важлива для реалізації художньої концепції освіти та виховання майбутніх офісних працівників у ВНЗ, оскільки в їх професійній діяльності вона буде використовуватися на корпоративних та представницьких заходах.

Естетично-емоційний вплив на молодь здійснює також театральне мистецтво, специфіка якого полягає в моделюванні життєвих ситуацій через гру

акторів. Це сприяє формуванню в майбутніх офісних працівників готовності до використання технології ситуативної гри в різних виробничих ситуаціях, що стосуються сфери спілкування (зі співробітниками компанії, гостями та партнерами), поведінки в офісі, на ділових прийомах, переговорах, корпоративах, церемоніях зустрічі гостей, делегацій тощо.

Танцювальне мистецтво відтворює світ за допомогою рухів, жестів і пластики. Воно широко використовується в діловій культурі на вечірках, прийомах, пікніках, корпоративних заходах. Тому студентів важливо не лише розуміти танцювальне мистецтво, а й володіти ним.

У розробці та реалізації програми дослідження нами було визначено такі компоненти та критерії оцінювання естетичної культури: *когнітивний* (поглиблення знань студентів із культурології, мистецтва, етики, естетики, офісної культури); *евристичний* (підвищення мотивації до пізнання та сприйняття мистецтва); *емоційно-чуттєвий* (розвиток естетичного сприймання, естетичних почуттів, естетичного смаку, естетичних здібностей); *мотиваційно-діяльнісний* (включення студента у пізнавально-аналітичну, культурно-виховну, комунікативну, апперцептивну, художньо-творчу та інтерпретаційну діяльність).

Когнітивна складова реалізується в процесі вивчення студентами дисциплін, які спрямовані на розширення знань із культурології, етики, естетики та професійної культури («Культурологія», «Основи етики та естетики», «Етика і психологія спілкування», «Культура офісної діяльності»), а також у процесі відвідування лекцій, концертів та заходів мистецької тематики в залі камерної та органної музики Рівненської філармонії, Інституті мистецтв РДГУ, Рівненському музичному училищі, Рівненському міському палаці дітей та молоді.

Завдяки курсу «Культурологія» студенти збагачуються знаннями про сутність культури, її еволюцію та форми функціонування (зокрема викладач акцентує увагу на інформації як одній із форм функціонування культури); завдяки курсу «Естетика» – черпають знання про сутність естетичного, його основні форми, мистецтво як естетичну категорію, його види і специфіку; завдяки курсу «Етика і психологія спілкування» – засвоюють етичні основи ділової поведінки та спілкування. У ході викладання курсу «Культура офісної діяльності» молоді люди розглядають професійно-орієнтовані теми, які знайомлять їх з особливостями та сферами прояву культурного, зокрема: культурою офісного простору, його естетикою, дизайном, етичними та естетичними засадами офісної поведінки, комунікації, гостинності. Однак представлені вище дисципліни не дають студентам тих необхідних знань, які б стали основою формування їх естетичної культури. Цю проблему може вирішити лише цілеспрямований процес навчально-виховної та позанавчальної роботи впродовж усього періоду навчання.

Підвищення мотивації до поглиблення знань з естетики та мистецтва відбувається в студентів під час практики в установах, фірмах, компаніях. У виробничих умовах актуалізується розуміння важливості естетичної культури для майбутньої професійної діяльності, яка реалізується у сферах:

- *ділової комунікації* – володіння вербальною, телефонною, онлайн- та документною діловою комунікацією, літературною мовою;

- *поведінки* – дотримання етичних норм у відносинах зі співробітниками та гостями компанії, прояв пунктуальності, ввічливості, порядності;

- *культури зовнішнього вигляду* – вміння добирати одяг, аксесуари, прикраси, слідкувати за собою; дотримуватися, якщо це потрібно, корпоративного стилю;

- *культури робочого місця* – організація естетичного середовища кабінету (офісу) відповідно до сучасного дизайну;

- *культури роботи з документами* – підготовка документів із дотриманням інструкцій, технічних вимог, стилістики та граматики мови, вміння естетично оцінювати рекламну продукцію, сайт компанії;

- *культури проведення представницьких заходів* протокольного і непротокольного характеру (знаходження креативної ідеї, розробка програми, підбір музичного оформлення, реквізиту, володіння навиками конферансу, придбання сувенірів, подарунків, букетів);

Ураховуючи вищезазначені якості, представлена нами програма була реалізована на основі системного підходу, який став основою методологічних та методичних засад дослідної роботи. На думку І. Малафійка, завданням цього підходу є конструювання ефективних педагогічних систем (дидактичних, виховних, інтегрованих) [7], які забезпечать цілеспрямований процес художньо-естетичної освіти, виховання та розвитку студентів. Їх реалізації сприяло культурно-мистецьке середовище РДГУ, яке значною мірою сформувало діяльність Інституту мистецтв та Рівненського музичного училища. У цих закладах функціонують різноманітні мистецькі колективи (академічний хор Покрова», духовий оркестр, джаз-оркестр, оркестр українських народних інструментів, музичні ансамблі «Хугірські музики» та «Медіатор», фольклорні гурти «Горина», «Джерело», танцювальні колективи народного, сучасного та бального танцю, студентський театр, малі вокальні колективи), що дозволяє акумулювати та популяризувати різні жанри мистецтва, а саме: музичне, пісенне, танцювальне, театральне, образотворче, декоративно-прикладне і фольклор.

Це середовище наповнене різноманітними культурно-мистецькими заходами, які студенти відвідували впродовж року: лекції-концерти в залі камерної та органної музики Рівненської філармонії, Інституті мистецтв, Рівненському музичному училищі; концерти художніх колективів та окремих виконавців: звітні, ювілейні (до 75-річчя РДГУ), фортепіанної музики; літературно-музичні вечори (до 200-річчя від дня народження Т. Шевченка, Г. Гулака-Артемовського); фестиваль «З народного джерела»; вечорниці кафедри музичного фольклору; виставки декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва; театральні вистави; лінгвістичний КВК (на факультеті української філології); конкурси виконавців на духових інструментах ім. В. Старченка, козацької пісні (на історико-соціологічному факультеті), «Міс ДКМ», «Студент року» (на кафедрі документальних комунікацій) та ін.

Співпраця Інституту мистецтв РДГУ із закладами культури міста (Рівненським академічним

українським музично-драматичним театром, залом камерної та органної музики Рівненської філармонії, галереєю європейського живопису «Євро-Арт», відділом мистецтв Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, Рівненською обласною бібліотекою для молоді, Рівненським будинком вчених, Рівненським міським палацом дітей та молоді) сприяла розширенню культурно-мистецького спілкування студентів і підвищенню їх знань із різних жанрів мистецтва, формуванню естетичних почуттів, смаків, умінню давати естетичну оцінку творам мистецтва.

По завершенню річної педагогічної програми було проведено контрольні заміри сформованості естетичної культури студентів. Динаміка показників за всіма критеріями дещо змінилася, зокрема: високий рівень зріс на 4% (8%), середній – на 10% (54%), а низький зменшився на 14% (38%). Підвищився також рівень знань студентів з мистецтва (високий – на 6%, середній – на 16%, низький зменшився на 26%), культури поведінки (високий – на 8%, середній – на 8%, низький зменшився на 16%), навчальної діяльності, спілкування, креатвності, художніх запитів, зокрема з'явився інтерес до класичної музики (24%) та образотворчого мистецтва (36%), відвідування мистецьких заходів (48%) та занять художньо-творчою діяльністю (двоє студентів стали учасниками художніх колективів).

Зростання показників свідчить про те, що системне залучення студентів до пізнання мистецтва в системі навчально-виховної та позанавчальної діяльності є ефективним шляхом формування їх естетичної культури. Цей аргумент актуалізує ідею продовження формуючого експерименту на наступних етапах навчання (3 та 4 курси) і підтверджує, що в Рівненському державному гуманітарному університеті наявні педагогічні умови для формування естетичної культури студентів-документознавців – майбутніх офісних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1887. – 375 с.
2. Гук О. Ф. Формування естетичної культури студентів ВНЗ [Електронний ресурс] / О. Ф. Гук. – Режим доступу : <http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/BAK7/7/16.pdf>.
3. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. Формування та сфери впливу / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 1996. – 172 с.
4. Іванова О. І. Естетичне середовище як складова виховного процесу студентів ВНЗ [Електронний ресурс] / О. І. Іванова. – Режим доступу : <http://www.researchgate.net/publication/>.
5. Ларин Е. А. Эстетическое воспитание / Е. А. Ларин. – Минск : Наука, 1992. – 298 с.
6. Лозовий О. В. Естетика / О. В. Лозовий. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 240 с.
7. Малафіїк І. В. Дидактика : навч. посіб. / І. В. Малафіїк. – К. : Кондор, 2005. – 398 с.
8. Нечепоренко М. В. Актуальність формування естетичної культури студентів / М. В. Нечепоренко. – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2006. – С. 28.
9. Професійно-кваліфікаційні вимоги до професії помічника керівника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=804>.
10. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна і мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К. : ІЗМН, 2002. – 270 с.
11. Ткачова О. Естетична культура як один із напрямків розвитку особистості майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / О. Ткачова. – Режим доступу : // http://www.rusnauka.com/18_EN_2009/Pedagogica/48813.doc.htm.

Дата надходження до редакції: 29.02.2016 р.